

ISSN 2518-7503

Міністерство освіти і науки України

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 8

Рівне – 2017

Міністерство освіти і науки України

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 8

Засновано у 2013 році

Рівне – 2017

ISSN 2518-7503
УДК 159.9+316.6
П 86
ББК 88

Психологія: реальність і перспективи: збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 8 / упоряд. Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова; ред. кол. : Р. В. Павелків, В. І. Безлюдна, Н. В. Корчакова. – Рівне : РДГУ, 2017. – 318 с.

**Збірник наукових праць «Психологія: реальність і перспективи» включено до
Переліку наукових фахових видань України з психології**
(на підставі Рішення Атестаційної колегії МОН України від 29 вересня 2016 та Наказу Міністерства освіти і науки України від 07.10.2016, № 1222) .

Свідоцтво про державну реєстрацію: **Серія КВ № 18713-7513 Р**

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології. Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Заступник головного редактора:

Безлюдна Валентина Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Відповідальний секретар:

Корчакова Наталія Вікторівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ:

Максименко Сергій Дмитрович – академік-секретар відділення психології, вікової фізіології дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології ім. Г.С. Костюка.

Лєволицький Тадеуш – доктор гуманістичних наук, професор відділення педагогіки і психології професійно-технічної освіти ректор Вищої педагогічної школи м. Варшава (Республіка Польща).

Шугаєва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету.

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія».

ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ:

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету.

Михальчук Наталія Олександрівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету.

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету.

Петренко Оксана Борисівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри вікової та педагогічної психології, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету.

Вірна Жанна Петрівна – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки.

Гошовський Ярослав Олександрович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки.

Камінська Ольга Володимирівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету.

Ставицький Олег Олексійович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Міжнародного економіко-гуманітарного університету ім. академіка Степана Дем'янчука.

Немеш Олена Миколаївна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової і педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Кулаков Руслан Станіславович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Назаревич Вікторія В'ячеславівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Павелків Віталій Романович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної психології та психодіагностики, декан психолого-природничого факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Созонюк Ольга Степанівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Упорядники: **проф. Павелків Р. В., доц. Корчакова Н. В.**

Науково-бібліографічне редагування: **наукова бібліотека РДГУ**

Рецензент: **Журавльова Лариса Петрівна** – доктор психологічних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, завідувач кафедри теоретичної психології та психології розвитку Житомирського державного університету ім. І. Франка.

Друкується за рішенням Вченої ради РДГУ (протокол №4 від 30 березня 2017 року)

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

activity. Each of these channels is used as individual strategies of growing up of crisis. They will enable to go through the most difficult times, stress related or a pure crisis, but they will continuously move towards success.

Key words: post-traumatic stress disorder (PTSD) psychotrauma, stress situation, crisis situation, disintegration of life experience, self-regulation, coping strategies, personal resources, integrative multidimensional model «BASIC Ph».

УДК 159.922.73:159.942

Л.В. КРЮКОВА

КРИТЕРІЇ ФОРМУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Стаття присвячена аналізу основних критеріїв формування емоційної сфери та емоційного комфорту молодшого школяра. Узагальнено вивчення питання щодо емоцій як психологічної категорії в науково-методичній літературі. Виявлено основні закономірності утворення та перебігу емоційних процесів у молодших школярів. Вивчено питання щодо доцільності запровадження корекційно-розвивальних програм для покращення процесу адаптації першокласників. Визначено перспективу подальших досліджень з питання способів формування емоційної сфери молодших школярів.

Ключові слова: емоційна сфера, емоційний процес, емоційний комфорт, психологічна категорія, адаптаційний процес, школа, учні.

Статья посвящена анализу основных критериев формирования эмоциональной сферы та емоційного комфорту младшего школьника. Обобщено изучения вопроса эмоций как психологической категории в научно-методической литературе. Выявлены основные закономерности образования и течения эмоциональных процессов в младших школьников. Изучен вопрос целесообразности введения коррекционно-развивающих программ для улучшения процесса адаптации первоклассников. Определена перспектива дальнейших исследований по вопросу способов формирования эмоциональной сферы младших школьников.

Ключевые слова эмоциональная сфера, эмоциональный процесс, эмоциональный комфорт, психологическая категория, адаптационный процесс, школа, ученики.

Постановка проблеми. Основні джерела збагачення внутрішнього світу особистості та пізнання навколишньої дійсності пов'язані з емоційними переживаннями. При цьому важливим є дослідження емоційної сфери особистості у період адаптації до тих чи інших умов існування. Одним із перших та основних таких етапів є початок шкільного життя та особливостей навчальної діяльності, що вимагає від дитини і значного розумового напруження, і великої фізичної витривалості.

Молодший шкільний вік – найбільш сприятливий період розвитку емоційної сфери та культури почуттів особистості. Позитивні емоції, які зустрічає дитина, йдучи до школи, покращують її пізнавальні процеси (уваги, пам'яті, мислення) під час навчального процесу. Режим шкільних занять вимагає набагато більш високого, ніж у дошкільному дитинстві, рівня доволності поведінки. Необхідність налагоджувати і підтримувати взаємини з педагогами й однолітками в ході спільної діяльності вимагає розвинених навичок спілкування. Діти, що мають достатній досвід спілкування, з розвинутою мовою, сформованими пізнавальними мотивами і вмінням доволно-вольової регуляції поведінки, легко адаптуються до шкільних умов. Негативні емоції спричиняють підвищення рівня тривожності школяра, що понижує розумову активність та когнітивну діяльність. Позитивні емоції, навпаки, знижують рівень тривожності та спричиняють підвищення рівня засвоєння предмета.

Важливість вивчення вікових особливостей емоційної сфери дітей молодшого шкільного віку пов'язана з тим, що є тісний зв'язок емоційного та інтелектуального розвитку. Так, виявлено певні закономірності зв'язку емоційних станів з інтелектуальними процесами: стан радості, захоплення сприяє успішному виконанню пізнавальних і проблемних завдань, тоді як негативні емоції та стани гальмують їх виконання. Взаємозв'язок між емоційним та інтелектуальним розвитком є основною гармонійного розвитку дитини та її успішної адаптації, що і було основною метою статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологами і педагогами відмічено, що емоційні процеси займають важливе місце у формуванні особистості дитини та в процесі її соціалізації. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки і шкільної практики суттєвого значення набуває проблема адаптації першокласника до шкільного навчання на рівні розвитку емоційної сфери. Відомий український учений, психолог І.Д. Бех звертає увагу на те, що «молодший школяр через відсутність необхідного досвіду взаємодії з ровесниками і дорослими, а також через недостатню сформованість усталених соціально значущих способів діяльності та поведінки часто потрапляє в ситуацію так званих девіацій, тобто відхилень від заданих норм і вимог, які за відсутності певних корекційних заходів на наступних етапах його розвитку можуть призвести до психічних розладів» [3; 1]. Далі вчений стверджує, що «позитивні соціально-психологічні особистісні риси людини розвиваються швидше з того емоційного матеріалу, який робить індивіда психічно сильним. Почуття ж страху, слабкості тощо блокують розвиток повноцінної особистості» [2; 6].

Для молодшого шкільного віку характерна підвищена емоційна чутливість, вразливість, емоційність, образність сприймання, та особливий вид сприйняття, що є необхідним для гармонійного розвитку особистості

дитини. У сучасній психології одним з найпоширеніших підходів до питання емоційної сфери молодшого школяра є зв'язок емоцій та соціальним оточенням дитини, а актуальні емоційні переживання виникають в певних емоціогенних ситуаціях. Основними чинниками, що впливають на розвиток емоційності молодшого школяра в сучасному світі є сім'я, школа, телебачення, інформаційні технології. Емоційний розвиток дитини залежить від досвіду, який вона набуває вдома, в школі та при взаємодії з оточенням (Т. А. Крайнікова, М. І. Лісіна, О. І. Мальяр, В. С. Мухіна, М. І. Тіхонова, О. Я. Чебикін та інші).

На основі аналізу праць сучасних дослідників можна виділити наступні характеристики емоційної сфери молодшого школяра:

- імпульсивна реакція на стимули зовнішнього середовища;
- щире вираження власних емоційних переживань;
- очікування страху в процесі навчання: передчуття неприємностей, невдач, невпевненості у власних силах під час виконання того чи іншого завдання;
- страх втрати звичної соціальної позиції;
- емоційна нестійкість, різка зміна настрою (від веселості до суму);
- зміна провідної діяльності з ігрової в навчальну як фактор емоційної напруги;
- підвищення значущості оцінок власних досягнень як референтними дорослими, так і однолітками;
- недостатня сформованість усвідомлення сутності емоційних станів, неправильне розуміння невербальних проявів емоцій, що зумовлює неадекватні реакції молодших школярів на чинники середовища існування.

Формування цілей статті. Узагальнення досліджень у психологічній науці та вивчення особливостей емоційної сфери у молодшому шкільному віці є першочерговим завданням даного дослідження. Формування та розвиток емоцій, профілактика і корекція розладів емоційної сфери залишається актуальною проблемою, яка повинна по праву розглядатися як найбільш важливою у процесі навчання і виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасному світі все більший інтерес викликають взаємозв'язок і взаємовплив почуттів і розуму, емоційного і раціонального. Емоційні властивості кожної людини визначають характер протікання у неї емоційних процесів і станів, їх функціональні особливості. Наявність тих чи інших емоцій впливає на специфіку стосунків з іншими людьми, а також відіграє роль при виборі людиною певної сфери професійної діяльності. Емоції можна розглядати відповідно до того, який стан вони викликають: активний чи пасивний, підвищують чи пригнічують життєдіяльність людини. Тобто, емоції можна розділити на дві основні групи: позитивні та негативні. Позитивні емоції підвищують активність, енергію, життєдіяльність, викликають підйом, бадьорість завдяки посиленню роботи серцевої системи, підвищенню темпу та глибини дихання. Негативні емоції навпаки знижують активність, пригнічують життєдіяльність. Результат емоційного стану – це створення зв'язку між індивідом та подією чи стимулом, які викликають емоції. Інформація, яка надходить з навколишнього середовища, подає імпульс, далі відбувається оцінювання ситуації, визначення важливо необхідних аспектів інформації, порівнюється з інформацією, яка є в нашій пам'яті. Відповідно до цього відбувається зародження емоцій – позитивних чи негативних. Завдяки механізмам другої сигнальної системи, які відіграють велику роль під час виникнення і протікання емоцій, у людини з'являється можливість усвідомити свої емоційні стани, передати емоційний досвід і управляти своїми емоціями. Тривалі негативні емоції можуть виснажити організм людини до крайнього ступеня, викликаючи несприятливі наслідки для здоров'я людини. Але разом з тим їх повна відсутність також шкідливо для організму. Все залежить від інтенсивності і тривалості емоційних переживань.

Таким чином, розглядаючи багатогранні теорії до проблеми емоцій та емоційних станів, виділено основні аспекти утворення та властивості перебігу емоціональних процесів в організмі людини, що допомагає зрозуміти результат впливу такого перебігу на поведінку людини в оточуючому середовищі. Поява в житті суспільства системи загальної обов'язкової середньої освіти зумовила виділення особливого періоду в розвитку дитини – молодшого шкільного віку. Він відсутній у дітей, які взагалі не вчилися у школі, або ж освіта яких завершилася на цій початковій ланці. Психічний і особистісний розвиток дитини у молодшому шкільному віці зумовлюється особливістю соціальної ситуації розвитку. На цьому віковому етапі провідною діяльністю стає навчання, основою якого є пізнавальний інтерес і нова соціальна позиція. Джерелом емоцій є характер протікання процесів регуляції і виконання діяльності. Згадуючи свої емоції на уроці, діти пригадують матеріал, який був з ними пов'язаний. Успішно проходячи процеси сприймання, рішення задач, дій служать джерелом позитивних емоцій і задоволення. Характер молодшого школяра знаходиться на етапі індивідуальної невизначеності. Так, у більшості учнів спостерігаються такі риси характеру, як життєрадісність, доброзичливість, допитливість та безпосередність вираження своїх почуттів. Чимало учнів мають негативні прояви характеру, що спостерігається у їх поведінці: вередливість, імпульсивність, упертість. Вираження тих чи інших особливостей темпераменту зумовлені властивостями нервової системи дитини. Тому на даному етапі розвитку (молодший шкільний вік) важливими є постійне заохочення та підтримка дитини з боку дорослого.

Під час відвідування школи змінюється емоційна сфера дитини, оскільки розширюється зміст діяльності та збільшується кількість емоціогенних об'єктів. Ті подразники, які спричинили емоційні реакції в дошкільників, на школярів молодших класів уже не діють. Діти молодшого шкільного віку вкрай емоційні, але поступово вони оволодівають уміннями керувати своїми емоційними станами, стають стриманішими, більш врівноваженими. Розвиваються почуття симпатії, відіграючи важливу роль у формування малих груп у класі та стихійних компаній. З віком діти стають більш самокритичними. Інколи дитина може виявляти грубість,

впертість, запальність, забіякуватість, що свідчить про емоційну невірноваженість, причинами якої є розходження між завищеним рівнем домагань та реальними можливостями його реалізації. Будь-яка емоція чомусь навчас, тому дорослі мають допомагати дітям зрозуміти власні емоції, із розумінням ставитися до почуттів решти людей і знаходити ефективні способи справлятися з різноманітними випробуваннями емоціями. Як свідчить педагогічна практика, підвищенню емоційності навчання сприяє використання спеціальних дидактичних методів (демонстрації, використання технічних засобів навчання, змістовність матеріалу), показових прикладів, фактів, створення проблемних ситуацій. Ефективність засвоєння навчального матеріалу великою мірою залежить від рівня розвитку емоційної сфери учнів. Емоції, як процес, є діяльністю, яка оцінюється інформацією про внутрішній і зовнішній світ, яка надходить в мозок. [11; 418] Формування емоційного комфорту особистості та її розвиток у соціумі може бути успішним лише тоді, коли будуть враховані всі зовнішні та внутрішні фактори, які на неї впливають. Протягом дошкільного періоду дитина набуває певний емоційний досвід, формуються особливості емоційної поведінки. Вступаючи у період молодшого шкільного віку, відбувається подальше усвідомлення дитиною власних емоцій, стриманість, особливо, коли уже школяр усвідомлює те середовище, в якому він знаходиться.

Таким чином, коли дитина вступає до школи, докорінно змінюються умови її життя і діяльності. На зміну грі провідною стає навчальна діяльність. Режим шкільних занять вимагає набагато більш високого, ніж у дошкільному дитинстві, рівня доволності поведінки. Необхідність налагоджувати і підтримувати взаємини з педагогами й однолітками в ході спільної діяльності вимагає розвинених навичок спілкування. Діти, що мають достатній досвід спілкування, з розвинутою мовою, сформованими пізнавальними мотивами і вмінням доволно-вольової регуляції поведінки, легко адаптуються до шкільних умов. Нездатність до адекватної поведінки і невдачі в навчальній діяльності сприяють виникненню так званих шкільних неврозів, що є причиною подальшої дезадаптації. Страхи дитини відбивають сприйняття навколишнього світу. Незрозумілі і вигадані страхи минулих років змінюються більш усвідомленими: уроки, відносини між однолітками тощо. Час від часу у дітей шкільного віку з'являється небажання йти до школи. Це може бути страх перед невдачею, боязнь критики з боку вчителів, страх бути відкинутим батьками або однолітками. Негативні емоції спричиняють підвищення рівня тривожності школяра, що понижує розумову активність та когнітивну діяльність. Позитивні емоції навпаки знижують рівень тривожності та спричиняють підвищення рівня засвоєння предмета. Взаємозв'язок між емоційним розвитком та інтелектуальним розвитком є основною гармонійною рисою розвитку дитини та її успішної адаптації.

І. В. Дубровіна, В. С. Мухіна, Л. С. Славіна, П. М. Якобсон та ін. вважають, що емоційний компонент взаємодії педагога з дитиною є визначальним у формуванні всієї системи ставлення учня до себе, до навчання, однолітків, дорослих. Емоційна залежність дитини від учителя – один із найважливіших аспектів впливу на соціально-психологічний розвиток учня. Від стилю взаємин, що складаються між учителем та учнем, залежить активність, самопочуття та прояви позитивної емоційності дитини. Потреба дитини в позитивних емоціях, атмосфері емоційного комфорту, яку створює дорослий, визначає особливості її поведінки. Недостатня кількість емоційного контакту з учителем негативно впливає на розвиток особистості учня.

Для дітей будь-якого віку важлива емоційна стабільність із одними і тими самими людьми. У процесі дорослішання важливо, щоб оточення дитини залишалось стабільним, але стосунки у цьому оточенні змінювались, розвивались. Дитині потрібна динаміка розвитку стосунків. Сучасна дитина живе в епоху великих економічних, політичних, моральних перетворень. Це формує певний стереотип поведінки, вчить переосмислювати певні моральні цінності. Саме перша картина світу, яка формується в свідомості дитини, виникає в сім'ї. Батьки створюють перше суспільне середовище дитини. Не випадково, що саме до батьків, особливо до матері, дитина звертається у кожен важку хвилину життя. Разом з тим почуття, які виникають між дитиною і батьками, – це особливі почуття, відмінні від інших емоційних зв'язків. Специфіка таких почуттів в тому, що виникають вони між дітьми і батьками і існують як життєво важлива підтримка протягом усього життя дитини. І саме поведінка дорослих може як підтримати, так і загальмувати емоційний розвиток дитини. Позитивний ефект в процесі корекції неефективного батьківського ставлення до дитини молодшого шкільного віку досягається шляхом цілеспрямованого та комплексного впливу на когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти ставлення до навколишнього світу. [11; с. 247]

Висновки з даного дослідження і перспективи. Отже, емоційному розвитку учнів під час навчального процесу ефективно сприяє індивідуальний підхід до тих, хто постійно виявляє пасивність до навчання. Високу адаптованість до шкільного навчання, впевненість та розвиток емоційної сфери забезпечить позитивно-стійкий стиль взаємин вчителя та учня. Велику роль у формуванні емоційної сфери школяра відіграє та атмосфера, яка присутня на уроці та в класному колективі, підтримка учня вчителем, відкритість у спілкуванні. Якщо створена атмосфера емоційного комфорту, захищеності учнів, це сприятиме подальшому позитивному розвитку емоційності школяра. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки та шкільної практики суттєвого значення набуває питання формування особливостей емоційної сфери школяра, її вплив на процес адаптації першокласника до шкільного навчання. Емоції помірної та високої ступені інтенсивності викликають досить помітні зміни у пізнавальних процесах; при цьому з'являється велика тенденція до сприймання і запам'ятовування тільки того, що відповідає домінуючій емоції. Як правило, зміст матеріалу, який сприймається, посилює емоцію, що, в свою чергу, закріплює тенденцію до концентрування на змісті, який викликав цю емоцію. Так, згадуючи свої емоції на уроці, діти пригадують матеріал, який був з ними пов'язаний. Прослідкувавши динаміку розвитку емоційної сфери дитини та особливості її впливу на

адаптаційний потенціал в молодшому шкільному віці, ми приходимо до висновку, що перевага позитивних емоцій та позитивне відношення до школи є одним із чинників успішної адаптації першокласника до шкільного навчання. Вивчивши особливості емоційної сфери в процесі адаптації першокласника до шкільного навчання та прослідкувавши динаміку розвитку емоційної сфери дитини і особливості її впливу на адаптаційний потенціал в молодшому шкільному віці, приходимо до висновку, що адаптаційний процес відбувається швидше та ефективніше при позитивному розвитку емоційної сфери першокласника.

Саме тому запровадження корекційно-розвивальної програми, яка покращить процес адаптації першокласника та стабілізує емоційний стан, буде необхідною та корисною для батьків, класоводів, психологів тощо. Корекційні програми для допомоги дітям, які мають негативне відношення до школи та, відповідно, низький рівень адаптації, слід будувати на діагностичній основі з урахуванням основних аспектів розвитку емоційної сфери особистості учнів. Отримані результати психологічних досліджень бажано враховувати в організації заходів щодо подолання психічної дезадаптації, психосоматичних порушень та збереження в цілому фізичного і психічного здоров'я під час навчального процесу. Завдяки проведеним дослідженням нам вдалось показати, що емоційна лабільність є характерною для молодшого шкільного віку. У перспективі планується дослідження рівня тривожності першокласників та її вплив на процес адаптації до шкільного навчання, а також визначення найбільш інформативних показників функціонального стану організму.

Список використаних джерел

1. Аминникова Н. С. Адаптация первоклассников к школьным условиям [Электронный ресурс] / Н. С. Аминникова // Фестиваль педагогических идей "Открытый урок". – Режим доступа: <http://festival.1september.ru/articles/314289/>. – Название с экрана.
2. Бех І. Д. Виховання підростаючої особистості на засадах нової методології / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 3. – С. 5–14.
3. Бех І. Д. Молодший школяр у виховному просторі міжособистісних взаємин / І. Д. Бех // Почат. шк – 2000. – № 5. – С. 1–5.
4. Динаміка розвитку дитячого співавторства на початковому етапі навчання (система розвивального навчання Д. Б. Ельконіна – В. В. Давидова) / О. М. Кондратюк, І. М. Толмачова, З. І. Шилкунова // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Харків. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків : ОВС, 2002. – Вип. 22. – С. 35-39.
5. Єльчанинова Т. М. Вивчення особливостей адаптації першокласників асоціативним методом [Електронний ресурс] / Т. М. Єльчанинова. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKhnpu_psykhol/2010_35/04.html. – Назва з екрана.
6. Луговых Т. А. Диагностика адаптации первоклассников к школе [Электронный ресурс] / Т. А. Луговых // Фестиваль педагогических идей "Открытый урок". – Режим доступа: <http://festival.1september.ru/articles/511644/>. – Название с экрана.
7. Сорокина В. В. Психологическое неблагополучие детей в начальной школе. Диагностика и пути преодоления / В. В. Сорокина. – М. : Генезис, 2005. – 191 с.
8. Учебная деятельность младшего школьника: диагностика и коррекция неблагополучия : кн. для учителей дифференцированных кл. / В. П. Гапонов, В. А. Георгиевская, Ю. З. Гильбух и др. ; под ред. Ю. З. Гильбуха. – М. : ВИПОЛ, 1993. – 96 с.
9. Шінтарь З. Л. Введення в шкільне життя : навч.-метод. посіб. / З. Л. Шінтарь. – Гродно : ГрГУ, 2002. – 119 с.
10. Юрченко И. С. Социальная адаптация детей к школе / И. С. Юрченко // Проблемы психологической адаптации личности в разных видах жизнедеятельности : материалы Всеукр. науч.-практ. конф. молодых науч. сотрудников, 13 апр. 2009 г. – Одесса : СМІЛ, 2009. – 274 с.
11. Psychology: frontiers and applications / Michael W. Passer, Ronald E. Smith. – 1st ed. Chapter 10. Emotion, Stress, and Health.
12. Talks to Teachers on Psychology: And to Students on Some of Life's Ideals. / W. James. – Manor. Rockville, Maryland, 2008.
13. The Child: infants and children / Nancy J. Cobb. – Mayfield Publishing Company. Mountain View, California. London-Toronto.
14. The comparative development of adaptive skills: Evolutionary implications / ed. By E. S. Gollin-Hillsdale (N. J.). – London : Lawrence Erlbaum Assoc., 1985.

References

1. Aminnikova N. S. Adaptacija pervoklassnikov k shkol'nym uslovijam [Jelektronnyj resurs] / N. S. Aminnikova // Festival' pedagogicheskijh idej "Otkrytyj urok". – Rezhim dostupa: <http://festival.1september.ru/articles/314289/>. – Nazvanie s jekrana.
2. Beh I. D. Vyhovannja pidrostajuchoj' osobystosti na zasadah novoi' metodologii' / I. D. Beh // Pedagogika i psihologija. – 1999. – № 3. – S. 5–14.
3. Beh I. D. Molodshyj shkoljar u vyhovnomu prostori mizhosobystisnyh vzajemyn / I. D. Beh // Pochat. shk – 2000. – № 5. – S. 1–5.

4. Dynamika rozvytku dytjachogo spivavtorstva na pochatkovomu etapi navchannja (systema rozvyval'nogo navchannja D. B. El'konina – V. V. Davydova) / O. M. Kondratjuk, I. M. Tolmachova, Z. I. Shylkunova // Pedagogika ta psyhologija : zb. nauk. pr. / M-vo osvity i nauky Ukrainy, Harkiv. derzh. ped. un-t im. G. S. Skovorody. – Harkiv : OVS, 2002. – Vyp. 22. – S. 35-39.
5. Jel'chaninova T. M. Vyvchennja osoblyvostej adaptacii' pershoklasnykiv asociatyvnym metodom [Elektronnyj resurs] / T. M. Jel'chaninova. – Rezhym dostupu: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKhnpu_psyhol/2010_35/04.html. – Nazva z ekrana.
6. Lugovyh T. A. Diagnostika adaptacii' pervoklassnikov k shkole [Elektronnyj resurs] / T. A. Lugovyh // Festival' pedagogicheskikh idej "Otkrytyj urok". – Rezhym dostupa: <http://festival.1september.ru/articles/511644/>. – Nazvanie s jekrana.
7. Sorokina V. V. Psihologicheskoe neblagopoluchie detej v nachal'noj shkole. Diagnostika i puti preodolenija / V. V. Sorokina. – M. : Genezis, 2005. – 191 s.
8. Uchebnaja dejatel'nost' mladshogo shkol'nika: diagnostika i korekcija neblagopoluchchja : kn. dlja uchitelej differencirovannyh kl. / V. P. Gaponov, V. A. Georgievskaja, Ju. Z. Gil'buh i dr. ; pod red. Ju. Z. Gil'buha. – M. : VIPOL, 1993. – 96 s.
9. Shintar' Z. L. Vvedennja v shkil'ne zhyttja : navch.-metod. posib. / Z. L. Shintar'. – Grodno : GrGU, 2002. – 119 s.
10. Jurchenko I. S. Social'naja adaptacija detej k shkole / I. S. Jurchenko // Problemy psihologicheskoy adaptacii lichnosti v raznyh vidah zhiznedejatel'nosti : materialy Vseukr. nauch.-prakt. konf. molodyh nauch. sotrudnikov, 13 apr. 2009 g. – Odessa : SMIL, 2009. – 274 s.
11. Psychology: frontiers and applications / Michael W. Passer, Ronald E. Smith. – 1st ed. Chapter 10. Emotion, Stress, and Health.
12. Talks to Teachers on Psychology: And to Students on Some of Life's Ideals. / W. James. – Manor. Rockville, Maryland, 2008.
13. The Child: infants and children / Nancy J. Cobb. – Mayfield Publishing Company. Mountain View, California. London-Toronto.
14. The comparative development of adaptive skills: Evolutionary implications / ed. By E. S. Gollin-Hillsdale (N. J.). – London : Lawrence Erlbaum Assoc., 1985.

Kriukova L.V. CRITERIA FOR FORMATION OF THE PECULIARITIES OF THE EMOTIONAL SPHERE OF JUNIOR SCHOOLCHILD

The article is devoted to the analysis of the main criteria for the formation of the emotional sphere and emotional comfort of the younger student. It was generalized the issue of emotions as a psychological category in scientific and methodological literature. It was studied the main ways of formation and flow of emotional processes of the junior pupils. The question of expediency of introduction of correctional-developing programs for improvement of process of adaptation of the first-grader. The prospect of the further direction of the research on the ways of forming the emotional sphere has been determined. The conclusion of this work was that: the more positive development of the emotional sphere is, the better process of adaptation to the school study will be. And Psychologists together with teachers and parents should pay attention to this fact.

The plans for the continuation of the experiment are to examine the level of anxiety and its influence on the process of adaptation to school and to do the diagnostic of adaptive capacity of the first-graders, based on the study of the individual characteristics of the child.

Key words: emotional sphere, emotional process, emotional comfort, psychological category, adaptation process, school, pupils.

УДК 159.922.8:[159.942:159.925]–057.875

І.В. КРЯЖ, Н.В. ГРАНКІНА-САЗОНОВА

ДОВІРА Й ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ПРЕДИКТОРИ ОСОБИСТІСНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

В статті проводиться теоретичний та емпіричний аналіз характеру взаємозв'язків показників психологічного благополуччя та життєстійкості особистості з довірою та емоційним інтелектом. Для вивчення емоційного інтелекту був застосований тест Дж. Мейера, П. Селовея та Д. Карузо MSCEIT v.2.0 в адаптації О. О. Сергієнко й І. І. Ветрової. За допомогою методів множинної регресії та моделювання структурними рівняннями доведені гіпотези щодо медіації: зв'язок довіри з психологічним благополуччям особистості опосередкований життєстійкістю; вплив емоційного інтелекту на змінні позитивного функціонування особистості опосередкований довірою до себе.

Ключові слова: психологічне благополуччя, благополуччя особистості, життєстійкість, емоційний інтелект, довіра, позитивне функціонування особистості.

В статье проводится теоретический и эмпирический анализ особенностей взаимосвязи показателей личностного благополучия с доверием и эмоциональным интеллектом. Для изучения эмоционального интеллекта был применен тест Дж. Мэйера, П. Сэловея и Д. Карузо MSCEIT v.2.0. в адаптации Е.А.Сергиенко

З М І С Т

Павелків Р. В. Формування та розвиток здатності до моральної рефлексії в процесі активного соціально-психологічного навчання молодших школярів	5
Артемова О. І. Вплив рівня розвитку креативності на адаптацію студента-першокурсника.....	10
Бабій М. Ф. Важливість здібностей у вербальній взаємодії педагогів.....	14
Березюк Т. П. Формування професійної компетентності майбутніх менеджерів на засадах компетентнісного підходу в контексті європейського простору вищої освіти.....	18
Богдан Ж. Б., Підбуцька Н. В. Мотиваційні предиктори спрямованості особистості.....	24
Борейчук І. О., Матухно Є. В. Використання фотоспогадів у позитивній мотивації індивіда	27
Бульчик Т. І., Мушкевич М. І. Психологічні особливості особистісного та сімейного функціонування учасників АТО.....	31
Бучко В. Б. Психологічні аспекти сприймання справедливості через призму культури бідності та багатства.....	36
Бушуєва Т. В. Взаємозв'язок особистісних особливостей та копінг-стратегій жінок у період дорослішання.....	41
Веремійчук Т. А. Психологічні особливості переживання кризи студентської молоді в Україні	46
Воробійов А. М., Демчук О. О. Медіа залежність як різновид психічних відхилень.....	49
Ганкевич О. В. Вплив психотравмуючих факторів на життєдіяльність молодих та зрілих подружніх пар.....	54
Главінська О. Д. Професійне самоусвідомлення та самовизначення студентської молоді у становленні особистісної суверенності.....	59
Грипич С. Н. Розвиток професійної мотивації студентів психолого-педагогічних спеціальностей в процесі навчання у ВНЗ	63
Грицюк І. М. Арт-терапія в роботі практичного психолога з дітьми, які мають емоційні порушення.....	67
Демчук О. О., Лазарчук В. В. Життєва компетентність як підґрунтя власної життєвої і професійної успішності.....	71
Демянюк О. Б., Косарєва О. І. Модальності світосприйняття як складова індивідуальної свідомості молоді.....	75
Дучимінська Т. І., Хлівна О. М. Роль лабораторного практикуму з психодіагностики та клінічної психології у виявленні проявів особистісної безпорадності студентів.....	79
Ivashkevych E. E. Psycholinguistic aspects of comic book narration.....	84
Івашкевич Е. Унікальність особистості та структура соціального інтелекту педагога.....	88
Камінська О. В. Система засобів подолання схильності до інтернет-залежності на основі ресурсного підходу.....	92
Карковська Р. І. Деструктивні позиції осіб з близького соціального оточення щодо вдів загиблих учасників АТО.....	96
Кирилова Д. С. Психологічна готовність до материнства в структурі життєвих смислів жінки: теоретико-методологічний аналіз.....	101
Кідалова М. М. Емоційні бар'єри студентів ВНЗ: психологічні особливості прояву в умовах адаптаційного періоду	105
Клочек Л. В. Розвиток уявлень про соціальну справедливість у дошкільному дитинстві	110
Корчакова Н. В. Егоїстична мотивація як перешкода у розвитку просоціальної поведінки підлітка	114
Котлова Л. О., Марчук К. А. Психологічні особливості творення поетичного тексту (за науковим трактатом І. Франка "Із секретів поетичної творчості").....	120
Коць М. О., Онопченко І. В., Озоровський І. В. Роль мотиваційних чинників у професійному самовизначенні підлітків з особливими потребами.....	124
Коширець В. В. Особливості надання психологічної допомоги особам з ПТСР	128
Крюкова Л. В. Критерії формування особливостей емоційної сфери молодшого школяра	133
Кряж І. В., Гранкіна-Сазонова Н. В. Довіра й емоційний інтелект як предиктори особистісного благополуччя студентів-психологів	137
Кузьмін В. В. Концептуалізація соціально-психологічних процесів виникнення, формування й розвитку спільноти дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, їх інтеграція в сучасне суспільство	143
Кулаков Р. С. Особливості впливу профільного навчання на вибір старшокласниками сфери майбутньої професійної діяльності	147
Кулакова Л. М. Психологічні особливості розуміння текстової інформації молодшими школярами в умовах навчальної діяльності	153
Лисак Н. О., Петренко Н. В. Теоретико-методологічні підходи щодо структури внутрішньоособистісного конфлікту в період юнацького студентського віку	157
Литвинчук Л. М. Оцінка індивідуальних особливостей трансперсональної поведінки залежних від опіодів	162
Литвиненко С. А., Ямницький В. М. Формування професійної ідентичності майбутніх учителів	167
Луценко О. Л., Габелкова О. Є. Конструювання методики схильності до низької фізичної активності – процедура та результати.....	171

Луцик Г. О. Чинники схильності підлітків до девіантної поведінки	175
Магдисюк Л. І. Психологічні особливості якості життя осіб з серцево-судинними захворюваннями.....	180
Mykhalchuk N. O., Yatsuryk A. O. The problem of understanding in psychology: philosophical and methodological background	184
Мушкевич М. І. Моделі організації психологічного супроводу сімей, які мають проблемних дітей	188
Назаревич В. В., Борейчук І. О. Фотографія як засіб ресурсування психоемоційного стану індивіда	192
Назарець Л. М. Особливості взаємодії у конфліктах та конструктивні прийоми їх подолання	197
Новік Л. О., Хупавцева Н. О. Вікові особливості становлення професійного іміджу особистості	202
Оксентюк Н. В. Мікромоменти позитивного резонансу	206
Павелків В. Р., Панасюк В. М. Прояви ознак фанатизму як соціального явища: на прикладі молодіжних субкультур	211
Петренко О. Б. Проблема самореалізації особистості у концепції М.М. Рубінштейна	215
Позднишев Є. В. Роль інструментів психотехнологій у формуванні та просуванні іміджу суб'єктів спортивної діяльності	220
Помилуйко В. Ю. Психологічні механізми розвитку ключових компетентностей у дорослому віці	225
Романюк В. Л. Дослідження психічного здоров'я особистості за рівнем тривожності	230
Рудюк О. В. Смыслодіяльна детермінація переживання кризи у безробітних.....	234
Рудь Г. В., Косарєва О. І. Психологічний аналіз прояву особистісних характеристик першокурсників	239
Савелюк Н. М. Психологічні аспекти проблеми взаємозв'язку релігійної активності та суб'єктивного благополуччя	244
Созонюк О. С. Розвиток професійного мислення майбутніх психологів у процесі фахової підготовки.....	250
Ставицька О. Г., Ставицький Д. О. Динаміка змісту особистісно-мотиваційної сфери студентів за час навчання у вузі	254
Старинська Н. В. Адаптаційний потенціал як чинник професійної самореалізації особистості.....	259
Столярчук О. А. Динаміка професійного Я-образу майбутніх фахівців.....	263
Сторож О. В., Дружиніна І. А. Психологічні особливості адаптації та творчої реалізації особистості у соціумі	268
Ткаченко О. А. Аналіз факторів професійного саморозвитку як підгрунтя самопроекування учителів.....	272
Ткачишина О. Р. Психологічна безпека особистості та явища стереотипізації у сучасному інформаційному середовищі	277
Федоренко Р. П., Лех Т. Л. Аналіз особливостей ставлення сучасних підлітків до "груп смерті" та небезпечних ігор у соціальних мережах	281
Фенина О. Я. Проблема рефлексії та рефлексивності особистості у становленні професійного самоменеджменту	286
Хомич І. С. Самооцінка дитини молодшого шкільного віку як передумова забезпечення контролю за діяльністю з точки зору нормативних критеріїв.....	291
Шаповал І. М. Дослідження психологічних чинників формування професійної ідентичності студентів-психологів.....	295
Шкарлатюк К. І., Сойко О. В. Медитативні казки як ресурс особистісного розвитку дитини з психофізичними порушеннями.....	300
Яцюк Н. О. Особливості морального розвитку молодших школярів у сучасних умовах	304
Відомості про авторів	312

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник наукових праць

Випуск 8

Упорядники:

проф. Павелків Р. В., доц. Корчакова Н. В.

Науково-бібліографічне редагування:

наукова бібліотека РДГУ

Підписано до друку 20.04.2017 р.

Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 29,14. Замовлення № 27042015 Наклад 300

Віддруковано засобами різнографічного друку
редакційно-видавничого відділу

Рівненського державного гуманітарного університету
33027, Рівне, вул. С.Бандери, 12; тел.: 0-362-26-48-83

П - 86   **Психологія: реальність і перспективи:** зб. наук. пр. Вип. 8 / упоряд.
Р. В. Павелків ; ред. кол. : Р. В. Павелків, В. І. Безлюдна, Н. В. Корчакова. – Рівне :
РДГУ, 2017. – 318 с.

**УДК 159.9+316.6
ББК 88**

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2017